

**TOPONIMLAR TARJIMASIDA TRANSLITERATSIYA VA TRANSKRIPSIYA
MASALALARI (o'zbek va ingliz toponimlari misolida)**

Sayfiyeva Shahlo Azamatovna

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti assesstent-o'qituvchisi

+998939955191

sh.sayfiyeva@kiut.com

Annotatsiya

Toponimlar madaniy va tarixiy jihatdan ahamiyatli lug'atni ifodalaydi va tarjimada muayyan qiyinchiliklar tug'diradi. Toponim tarjimasidagi eng munozarali masalalar qatoriga transliteratsiya va transkripsiya o'rtasidagi tanlov, shuningdek, ularni tillar o'rtasida qo'llashning nomuvofiqligi kiradi. Ushbu maqolada transliteratsiya va transkripsiyaning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, toponim tarjimasida yuzaga keladigan asosiy muammolar aniqlanadi va tarjimonning strategiya tanlashiga ta'sir qiluvchi omillar tahlil qilinadi. Tadqiqot ingliz va o'zbek tillaridan misollar yordamida tarjima qilingan matnlarda geografik nomlarning ko'rsatilishiga ta'sir qiluvchi lingvistik va stilistik jihatlar yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: toponimlar, transliteratsiya, transkripsiya, ekzonim, semantika.

Аннотация

Топонимы представляют собой культурно и исторически значимую лексику и создают определенные трудности при переводе. К числу наиболее спорных вопросов в переводе топонимов относятся выбор между транслитерацией и транскрипцией, а также непоследовательность их использования в разных языках. В данной статье рассматриваются теоретические основы транслитерации и транскрипции. Также определяются основные проблемы, возникающие при переводе топонимов, и анализируются факторы, влияющие на выбор переводчиком стратегии. В исследовании освещаются лингвистические, экстралингвистические и стилистические аспекты, влияющие на представление географических названий в переведенных текстах, на примерах из английского и узбекского языков.

Ключевые слова: топонимы, транслитерация, транскрипция, экзоним, семантика

Abstract

Toponyms represent culturally and historically significant vocabulary and pose certain challenges in translation. Among the most contentious issues in toponym translation are the choice between transliteration and transcription, as well as the inconsistency of their use across languages. This article examines the theoretical foundations of transliteration and transcription. It also identifies the main challenges encountered in translating toponyms and analyzes the factors influencing the translator's choice of strategy. The study highlights the

linguistic, extralinguistic, and stylistic aspects that influence the presentation of geographical names in translated texts, using examples from English and Uzbek.

Key words: *toponyms, transliteration, transcription, exonym, semantic.*

Toponimlar yoki geografik maxsus nomlar o'zlarining ikki tomonlama tabiati tufayli tilshunoslik va tarjimashunoslikda alohida o'rin tutadi. Ular nominativ birliklar va madaniy, tarixiy va mafkuraviy ma'lumotlarning tashuvchisi sifatida ishlaydi. Adabiy, jurnalistik va akademik matnlarda toponimlarning aniq tarjimasi fazoviy ma'lumotnoma, madaniy o'ziga xoslik va stilistik yaxlitlikni saqlash uchun juda muhimdir. Bu esa tarjima jarayonida nafaqat semantik aniqlikka, balki estetik, affektiv va madaniy ekvivalentlikka erishishni talab qiladi. [1]

Toponimlarni tarjima qilishdagi asosiy masalalardan biri transliteratsiya va transkripsiya o'rtasida tanlovdur. Garchi bu usullar ko'pincha texnik protseduralar sifatida qaralsa-da, ularni qo'llash muhim semantik va pragmatik oqibatlarga olib keladi. Ushbu maqolaning maqsadi toponimlarni tarjima qilishda transliteratsiya va transkripsiyaning asosiy masalalarini tahlil qilish va ulardan foydalanishga yanada tizimli yondashuvni taklif qilishdir. Toponimlar yoki geografik nomlar mamlakatlar, shaharlar, daryolar, tog'lar va mintaqalar kabi muayyan joylarni belgilaydi. Ular nafaqat fazoviy ma'lumotlarni, balki madaniy, tarixiy va mafkuraviy ma'nolarni ham anglatadi, bu esa ularning tarjimasini qiyinlashtiradi. Masalan, ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishda: Angliyadagi London shahrining nomi odatda London (transliteratsiya) yoki London /Lundd deb tarjima qilinadi. Tarixiy yoki ekzonim holatlar: Samarqand ko'pincha Samarqand deb tarjima qilinadi, bu lotin yozuvidagi o'zbek imlosini saqlab qoladi, ingliz matnlarida esa ko'pincha Samarkand ekzonimi saqlanib qoladi. Adabiy matnlarda toponimlar ramziy ma'noga ega bo'lishi mumkin.[3] Masalan, ingliz adabiyotining o'zbekcha tarjimasida Temza daryosi nomi talaffuzni aks ettirish uchun Temza yoki fonetik transkripsiyani o'zbekcha "daryo" so'zi bilan birlashtirish uchun Temza daryosi deb tarjima qilinishi mumkin, bu esa o'quvchilar uchun aniqlikni ta'minlaydi.

Transliteratsiya va transkripsiya: ta'riflar va misollar

Transliteratsiya - bu asl imloni iloji boricha saqlab, bir yozuvdan boshqasiga harfma-harf o'tkazishdir. [2] Masalan, Oxford → Oksford, Cambridge → Kembrij. Transkripsiya asl nomning tovushini maqsadli tilda iloji boricha aniqroq takrorlaydi.

Masalan, Oxford → /'ɒks.fərd/ → Oksford, Birmingham → /'bɜː.mɪŋ.əm/ → Birmingham

Tarjimonlar ko'pincha ikkala usulni ham birlashtiradilar. Masalan, New-York o'zbek matnlarida Nyu-York sifatida paydo bo'lishi mumkin, bu ham fonetik transkripsiyani, ham asl nusxani tanib olishni namoyish etadi.

Toponimlarni transliteratsiya qilish va transkripsiya qilishdagi asosiy muammolar

Birinchi masala nomuvofiqlik va standartlashtirishning yo'qligi. Turli transliteratsiya standartlari inglizcha joy nomlarining o'zbek tiliga nomuvofiq tarjimalariga olib keladi:

Oxford → Oksford (lotincha) va Оксфорд (kirilcha)

Kembrij → Kembrij (lotincha) va Кембридж (kirilcha)

Bu nomuvofiqlik o'quvchilarni chalkashtirib yuborishi va aniqlikni pasaytirishi mumkin, ayniqsa akademik yoki rasmiy matnlarda. Ikkinchi masala fonetik va orfografik nomuvofiqlik. O'zbek tilida ba'zi ingliz fonemalari yo'q, bu esa transkripsiya bilan bog'liq muammolarni keltirib chiqaradi. Inglizcha /θ/, masalan, Bath → O'zbekchada /θ/ tovushini to'liq ifodalay olmaydi, u ko'pincha [baf] yoki [baz] deb talafuz qilinadi, bu talaffuzga yaqinlashadi. Inglizcha /ɜ:/, masalan, Birmingham → o'zbekcha [birmingham], bu unli tovushga yaqinlashadi, lekin inglizcha imloni to'liq takrorlamaydi. Urg'ular farqiga ega ko'p bo'g'inli nomlar: Manchester → Mançester, bu yerda urg'u shakli boshqacha, lekin o'qish qulayligi uchun yaqinlashtirilgan.

Transliteratsiya imloni saqlaydi, ammo o'quvchilarni talaffuz borasida chalg'itishi mumkin. Masalan, Oksford deb yozilgan Oksford texnik jihatdan vizual jihatdan aniq, ammo dastlab inglizcha talaffuz qoidalari bilan tanish bo'lmagan o'zbek o'quvchilarini chalkashtirishi mumkin.

Madaniy va tarixiy omillar

Ba'zi toponimlar zamonaviy mahalliy imlodan farq qiladigan tarixiy yoki umumiy shakllarga ega: Samarqand → "Samarkand" inglizcha ekzonimi xalqaro miqyosda keng tan olingan, rasmiy o'zbekcha imlo esa Samarqand.

Toshkent → "Tashkent" ko'pincha ingliz tilidagi matnlarda ishlatiladi, ammo zamonaviy o'zbek lotin alifbosida "Toshkent" afzalroq.

Oxford → Oksford: o'zbekcha tarjimalarda saqlanib qolgan, xalqaro standartlarni aks ettiradi, garchi mahalliy talaffuz biroz farq qilsa ham. Tarjimonlar auditoriyaning tanishligini hisobga olishlari kerak: "Tashkent" so'zi ingliz tilida so'zlashuvchi o'quvchilar uchun tushunarliroq bo'lishi mumkin, "Toshkent" esa rasmiy o'zbek standartlariga mos keladi.

Xulosa

Transliteratsiya va transkripsiya toponimlarni tarjima qilishda muhim strategiyalar bo'lib, ham lingvistik, ham madaniy ma'lumotlarni saqlab qoladi. Transliteratsiya nomning vizual shaklini saqlashga qaratilgan bo'lsa, transkripsiya uning talaffuziga ustuvor ahamiyat beradi. Ikkala yondashuv ham nomuvofiqliklar, fonetik va orfografik nomuvofiqliklar hamda madaniy yoki tarixiy omillar bilan bog'liq muammolarga duch keladi. Samarali tarjima aniqlik, o'qilishi oson va madaniy haqiqiylik o'rtasida ehtiyotkorlik bilan muvozanatni talab qiladi. Tarjimonlar matn turini, maqsadli auditoriyani va toponimning matndagi funktsional rolini hisobga olishlari kerak. Standartlashtirilgan ko'rsatmalar bilan qo'llab-quvvatlanadigan moslashuvchan va kontekstga sezgir yondashuv geografik nomlar tarjimalarining ravshanligi va izchilligini oshirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nasritdinov U. English and Uzbek toponymic lexical-semantic and pragmatic features: A comparative study // *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*. – 2025. – Vol. 37, No. 1. – P. 21–25.

2. Khayitova F.A. Linguistic-cultural investigation of toponyms in English and Uzbek languages // *ISJ Theoretical & Applied Science*. – 2023. – Vol. 9, No. 125. – P. 255–258.
3. Kurbonov N. The analysis of compound figurative place names in the Uzbek and English languages // *ResearchGate*. – 2024.
4. Ikhtiyarovna A.N. Cultural differences and discordances between English and Uzbek phrases // *Central Asian Journal of Education and Innovation*. – 2024. – Vol. 3, No. 5-3. – P. 203–206.